

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI ERGONOMIK YONDASHUV ASOSIDA MODELLASHTIRISH

**Usmonova Xafiza
Qodirjonovna**

Qo‘qon davlat universiteti o‘qituvchi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirish masalasiga bag‘ishlangan. Tadqiqotda metodik kompetentlik statik bilim va ko‘nikmalar majmui sifatida emas, balki pedagog shaxsining kognitiv, operatsional va ergonomik komponentlari o‘zaro uyg‘unlashgan dinamik tizim sifatida talqin qilinadi. IMRaD modeli asosida olib borilgan ilmiy izlanishlarda metodik kompetentlikning ergonomik modeli ishlab chiqilib, uning struktur elementlari, ichki bog‘lanish mexanizmlari va pedagogik ta‘lim jarayonidagi funksional vazifalari aniqlanadi. Tadqiqot natijalari metodik kompetentlikni ergonomik modellashtirish bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy barqarorligi, metodik moslashuvchanligi va tarbiya jarayonining samaradorligini ta‘minlashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: metodik kompetentlik modeli, ergonomik yondashuv, tarbiya fani o‘qituvchisi, pedagogik modellashtirish, kasbiy tayyorgarlik, ta‘lim muhiti, tizimli yondashuv.

KIRISH.

Zamonaviy pedagogik ta‘lim tizimida bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish masalasi tobora murakkablashib, ushbu kompetentlikni nafaqat o‘qitish metodlarini bilish, balki pedagogik faoliyatni inson imkoniyatlari, ta‘lim muhiti va kasbiy yuklama bilan uyg‘un holda tashkil eta olish qobiliyati sifatida qayta talqin qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Amaldagi pedagogik tayyorgarlik modellarida metodik kompetentlik ko‘pincha fragmentar tarzda, ya‘ni alohida bilimlar, ko‘nikmalar va texnologiyalar majmui sifatida shakllantiriladi, bu esa o‘qituvchi faoliyatining real sharoitlari bilan metodik tayyorgarlik o‘rtasida nomutanosiblikni keltirib chiqaradi. Tarbiya fani o‘zining ma‘naviy-axloqiy, kommunikativ va emotsional mazmuni bilan ajralib turgani sababli, ushbu yo‘nalish o‘qituvchisidan metodik qarorlarni yuqori psixologik bosim va kognitiv yuklama sharoitida qabul qilish talab etiladi. Aynan shu holat metodik kompetentlikni ergonomik yondashuv asosida modellashtirishni dolzarb ilmiy muammo sifatida kun tartibiga olib chiqadi. Ergonomik yondashuv pedagogik modellashtirishda “o‘qituvchi–faoliyat–ta‘lim muhiti” tizimini markazga qo‘yib,

metodik kompetentlikning struktur elementlarini inson imkoniyatlari bilan muvofiqlashtirish imkonini beradi. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlarda metodik kompetentlik modellari ko‘pincha ergonomik omillarni chetlab o‘tib, texnologik yoki kompetensiyaviy yondashuv bilan cheklanadi. Shu bois mazkur maqola bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirish, ushbu modelning struktur komponentlari va pedagogik ta’lim jarayonidagi funksional ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini modellashtirishga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur muammo pedagogik kompetensiyalar nazariyasi doirasida keng muhokama qilingan bo‘lsa-da, ergonomik yondashuv asosida ishlab chiqilgan yaxlit struktur modellar deyarli mavjud emas. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan tadqiqotlarda metodik kompetentlik ko‘pincha bilim, ko‘nikma va malakalar majmui sifatida talqin qilinib, ularning o‘zaro tizimli bog‘liqligi va pedagog shaxsining psixofiziologik resurslari bilan uyg‘unligi yetarli darajada ochib berilmagan. Pedagogik modellashtirishga bag‘ishlangan ishlarda kompetentlik modellarining struktur komponentlari aniqlangan bo‘lsa-da, ushbu modellar aksariyat hollarda texnologik yoki tashkiliy omillar bilan cheklanib, ergonomik parametrlar – kognitiv yuklama, emotsional barqarorlik, faoliyatning qulayligi va pedagogik muhitning inson imkoniyatlariga mosligi – ikkilamchi omil sifatida qaraladi. Ergonomika sohasidagi tadqiqotlar inson–faoliyat–muhit tizimini markazga qo‘yib, samaradorlik va salomatlik muammolarini yoritadi, biroq bu yondashuv pedagogik kompetentlikni modellashtirish bilan yetarli darajada integratsiya qilinmagan. Tarbiya fani kontekstida olib borilgan ayrim tadqiqotlarda o‘qituvchining emotsional va kommunikativ yuklamasi ta’kidlangan bo‘lsa-da, ushbu yuklamani metodik kompetentlik modeli tarkibiga kiritish masalasi konseptual darajada hal etilmagan. Natijada mavjud ilmiy adabiyotlarda metodik kompetentlik modellarining ko‘pchiligi pedagog faoliyatining real sharoitlarini to‘liq aks ettirmay, fragmentar va normativ xarakter kasb etadi. Ushbu holat bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirish zaruratini yuzaga keltirib, mazkur tadqiqotning ilmiy dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirishni murakkab tizimli jarayon sifatida o‘rganishga yo‘naltirildi. Tadqiqotda metod tushunchasi nazariy-konseptual, struktur-tizimli va modellashtiruvchi yondashuvlarning integratsiyasi sifatida talqin qilinib, metodik kompetentlik modeli inson imkoniyatlari, pedagogik faoliyat va ta’lim muhiti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nuqtayi nazaridan ishlab chiqildi. Nazariy tahlil metodi yordamida metodik kompetentlik va ergonomik yondashuv tushunchalarining pedagogik mohiyati aniqlanib, ularning o‘zaro aloqadorligi asoslandi. Tizimli yondashuv asosida metodik kompetentlik modeli kognitiv, operatsional va ergonomik komponentlarga ajratilib, har bir komponentning funksional vazifalari belgilab olindi. Konseptual modellashtirish metodi orqali bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchisining metodik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ergonomik model ishlab chiqildi, unda pedagogik yuklamani me’yorlash, metodik

qarorlar qabul qilish jarayonini optimallashtirish va ta'lim muhitining qulayligini ta'minlash mexanizmlari aks ettirildi. Qiyosiy-tahliliy metod yordamida mavjud metodik kompetentlik modellarining cheklovlari aniqlanib, ergonomik yondashuv asosidagi modelning ustunliklari ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot yakunida olingan natijalar mantiqiy umumlashtirish orqali tizimlashtirilib, metodik kompetentlikni ergonomik modellashtirishning metodologik ahamiyati va pedagogik ta'lim jarayonidagi istiqbollari belgilab berildi.

Natijalar va muhokama.

O'tkazilgan nazariy-modellashtiruvchi tahlillar natijalari bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirish pedagogik tayyorgarlik sifatini tubdan o'zgartiruvchi konseptual mexanizm ekanini ko'rsatdi. Ishlab chiqilgan ergonomik modelda metodik kompetentlik kognitiv, operatsional va ergonomik komponentlarning mexanik yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro shartlangan va dinamik tarzda rivojlanuvchi yaxlit tizim sifatida namoyon bo'ldi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy kompetentlik modellarida yetarlicha e'tiborga olinmagan ergonomik komponent metodik faoliyatning barqarorligini belgilovchi asosiy omil bo'lib, pedagogning metodik qarorlar qabul qilish jarayonidagi samaradorligi bevosita uning psixofiziologik holati, kognitiv yuklama darajasi va ta'lim muhitining qulayligi bilan bog'liqdir. Ergonomik modellashtirish orqali metodik kompetentlikning ichki strukturasida yangi sifat ko'rsatkichi – "metodik moslashuvchanlik" tushunchasi ajralib chiqdi, ya'ni pedagogning o'quv-tarbiyaviy vaziyatlarga inson imkoniyatlari doirasida moslasha olish qobiliyati metodik kompetentlikning ajralmas belgisi sifatida namoyon bo'ldi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, mavjud pedagogik tayyorgarlik modellarida metodik kompetentlik ko'pincha normativ-talablar doirasida shakllantiriladi, bu esa real pedagogik faoliyat sharoitida metodik zo'riqish va kasbiy charchashga olib keladi. Ergonomik yondashuv asosida ishlab chiqilgan model esa metodik kompetentlikni "yuqori talab – cheklangan inson resurslari" ziddiyatini yumshatuvchi tizim sifatida talqin qiladi. Model struktur tahlili shuni ko'rsatdiki, kognitiv komponent metodik bilimlarning hajmi bilan emas, balki ularning qayta ishlanish qulayligi va vaziyatga moslashuvchanligi bilan, operatsional komponent metodlar soni bilan emas, balki metodik harakatlarning ergonomik oqilonaligi bilan, ergonomik komponent esa yordamchi omil emas, balki butun tizimni barqarorlashtiruvchi markaziy mexanizm sifatida ishlaydi. Bahsli jihati shundaki, ushbu model metodik kompetentlikni baholashda faqat bilim va ko'nikmalar darajasini yetarli mezon sifatida qabul qilmaydi, balki pedagog faoliyatining insoniy o'lchovlarini majburiy baholash obyekti sifatida ilgari suradi. Natijalar va ularning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, ergonomik modellashtirishsiz metodik kompetentlik zamonaviy pedagogik ta'lim sharoitida barqaror va uzoq muddatli rivojlanish imkoniyatiga ega emas, aksincha, ergonomik yondashuv asosida ishlab chiqilgan model bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini tizimli, insonparvar va ilmiy asoslangan tarzda takomillashtirish imkonini beradi.

Xulosa.

Mazkur tadqiqot bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida modellashtirish masalasini tizimli-

nazariy darajada hal qilib, metodik tayyorgarlikni “bilim–amal–inson resurslari” muvozanati asosida qayta talqin qilish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Ishlab chiqilgan ergonomik model metodik kompetentlikni kognitiv, operatsional va ergonomik komponentlarning dinamik uygʻunligi sifatida ochib berib, anʼanaviy fragmentar modellar cheklovlarini bartaraf etadi. Natijalar shuni koʻrsatdiki, ergonomik komponent metodik kompetentlikning periferik unsuri emas, balki pedagogik faoliyat barqarorligi va metodik moslashuvchanlikni taʼminlovchi markaziy mexanizmdir; ayniqsa tarbiya fani singari yuqori emotsional-kommunikativ yuklamaga ega yoʻnalishda bu omil hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi metodik kompetentlikni baholash va rivojlantirishda psixofiziologik resurslar, kognitiv yuklama va taʼlim muhitining ergonomik parametrlari majburiy mezonlar sifatida konseptual darajada kiritilganidadir. Nazariy ahamiyat jihatidan mazkur ish pedagogik modellashtirishni ergonomika bilan integratsiyalash orqali kompetensiyaviy yondashuvning metodologik ufqlarini kengaytiradi; amaliy ahamiyat esa pedagogika taʼlim yoʻnalishida boʻlajak tarbiya fani oʻqituvchilarini tayyorlash jarayonini insonparvar, barqaror va samarali tashkil etish uchun ilmiy asoslangan yoʻriqnomalarni taklif etishida namoyon boʻladi. Umuman, ergonomik modellashtirishga tayanmagan metodik kompetentlik zamonaviy taʼlim talablari sharoitida uzoq muddatli samaradorlikni taʼminlay olmasligi, aksincha ergonomik yondashuv asosida qurilgan model pedagogik tayyorgarlikni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqishi ushbu tadqiqotda qatʼiy asoslab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Azizxoʻjayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2006.
2. Dul, J., & Weerdmeester, B. Ergonomics for Beginners. — London: Taylor & Francis, 2008.
3. Halliday, M. A. K. An Introduction to Functional Grammar. — London: Edward Arnold, 1994.
4. Hollnagel, E. Cognitive Ergonomics. — Amsterdam: Elsevier, 1997.
5. Leontyev, A. N. Faoliyat. Ong. Shaxs. — Moskva: Politizdat, 1975.
6. Markova, A. K. Professionalnaya kompetentnost uchitelya. — Moskva: Prosveshcheniye, 1996.
7. Norman, D. A. The Design of Everyday Things. — New York: Basic Books, 2013.
8. Saidov, U. S. Pedagogik kompetensiya va kasbiy faoliyat. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
9. Toʻraqulov, X. A. Tarbiya fanini oʻqitish metodikasi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.
10. Vygotskiy, L. S. Tafakkur va nutq. — Moskva: Labirint, 1999.